

Tunç, M. Ş. (1928/2014). M[ösyö] Giddings'in içtimaiyatı: "Terakki"yi nasıl telakki ediyor?. M. F. Karakaya ve B. Karakaya (Çevrimyazı). *Sosyoloji Dergisi*, 3. Dizi, 28. Sayı, 2014/1, s.407-411

M[ösyö] Giddings'in İçtimaiyatı: "Terakki"yi Nasıl Telakki Ediyor?*

Mustafa Şekip [Tunç]
Çevrimyazı: M. Fatih Karakaya

Bugünkü [1928] Amerika içtimaiyatçılarının en yaşlıları arasında bulunan M[ösyö] [Franklin Henry] Giddings [1855-1931] içtimaiyatına başlarken "bir nev-i beşer şuurunun mevcudiyeti"ni prensip olarak vaz' eder. Onu bu telakkiye bir taraftan içtimaiyat tarihinin mütalaası, diğer taraftan Spencer ve Tarde'a karşı yaptığı tenkitler sevk etmiştir. İçtimaiyat tarihi, cemiyetin bir afaki yani şey'i (haricî) bir de nefsi (derunî) nokta-i nazarlardan mütalaa edilmiş olduğunu gösteriyor. Birinci nokta-i nazarın alemdarı olarak "cemiyeti bir uzviyet [organizma] gibi müteşekkil ve mütekamil" gösteren Spencer, ikinci nokta-i nazarın alemdarı olarak da Aristo, Montesquieu, Grotius, Hobbes, Hume, Bentham zikredildikten sonra cemiyeti iradî tahvillere, amelî islahlara müsait olarak tasavvur eden Auguste Comte, L. F. Ward, Lilienfield, A. Schäffle, Greef ve Fouillée'lerin geldiği ilave edilir.

M[ösyö] Giddings bu iki nokta-i nazardan hiçbirine iştirak etmez. Çünkü birinci nokta-i nazarda cemiyetin ferdi şuurlardan müstakil bir hadise gibi telakki olunmasını kusurlu bulur. İkinci nokta-i nazarda da içtimai insanı harekete getiren amilleri [etkenleri], [kendisi] etrafında toplayacak umumi ve merkezî bir prensipten mahrum görür. Tarde ve Durkheim'ların bu umumi prensibi "taklit" ve "içtimai icbar"da bulduklarını bilmez değildir. Fakat ne taklit ne de icbarların asıl içtimai hadiseyi ifade etmediğini iddia eder. Bunun için içtimai hadisenin hem şey'i hem de nefsilik mahiyetlerini cami olacak prensipler keşfetmek lazımdır.

Cemiyet, uzvî ve ruhî olmak üzere iki şeniyeti [gerçekliği] camidir [bir arada bulundurur, toplar]. Cemiyetin uzvî şeniyeti [organik gerçekliği] hayatîyatın tekâmül nazariyesine tabidir. Burada hakim olan, fizik muayyeniyet [fiziksel determinizm] olup nebula halinden başlayarak tekâmüle tabi bir muvazene-i kudret hadisesidir. Şu kadar var ki içtimai şeniyet [toplumsal gerçeklik] bu prensiple iktifa edemez. Bunun yanında daha mühim olan psikolojik yahut nefsi bir prensip daha lazımdır. "Mukavele-i içtimaiye" [toplumsal sözleşme], "itilaf" [uzlaşma] nazariyeleri içtimai şeniyeti ihata etmek için ne kadar darsa, "taklit" ve "içtimai icbar" [toplumsal zorunluluk] nazariyeleri de o nispette boldurlar. İçtimai şeniyetin efradını cami ve ağyarını mani olacak

* Mustafa Şekip [Tunç], "M[ösyö] Giddings'in İçtimaiyatı: 'Terakki'yi Nasıl Telakki Ediyor?", *Hayat Mecmuası*, C. III, Sayı: 61, 26 Kanun-i sani 1928, s. 163-164.

en umumi prensip “nev şuuru”dur [tür bilincidir]. Cemiyetin en aslî ve esasî vakıası bu şuurdur. Bunu tarif etmek için; “uzvî bir sempati”, bir müşabehet [benzeşme] idraki, nev’in bir azası gibi tanıtmak muhabbet ve arzusu, şuurlu ve müteemmil bir sempatiden mürekkep latif bir şuur hali demek lazımdır. Çünkü içtimai tesmiye ettiğimiz bütün hadiseler ancak bu prensiple taayyün edebildiği gibi içtimai olmayan hiçbir hadise de bu prensibin şümül dairesine giremez.

Tekâmül ve nev şuurundan ibaret olan bu iki prensip: biri harici kuvvetler, diğeri derunî saikler olmak üzere iki ali kuvvete tekabül eder. İçtimaiyatın mevzuu, tekâmül ile nev şuurunun tesadüm [çatışma] ve aksülamellerinden [tepkilerinden, reaksiyonlarından] mürekkep [oluşan] namütenahi [sonsuz] hareketler şebekesidir.

Yalnız bu nev şuurunu fertlerden müstakil olarak mevcut değildir. Başka bir tabirle nev şuurunu ferdî şuurlardan hariç olmayıp bilakis onlar tarafından idrak olunmuştur. Fazla olarak M[ösyö] Giddings’in kullandığı şuur tabirini dar bir manada almayıp bunda akıl vukufundan en muzlim [karanlık] hislere ve hatta gayr-ı şuura [bilinçdışına] kadar birçok psikolojik haller dahil olduğunu bilmek lazımdır.

Cemiyetin tabi olduğu kanunların fizik kanunları gibi kati olmayıp ihtimalî olduğunu iddia eden bu Amerikalı içtimaiyatçıya göre cemiyetler iki istikamette faaldirler. İstikametlerden birinde cemiyet, kendisi için, ikincisinde de kendi üzerinde faal ve müessir olur. Yani bir taraftan servet ve kudretini arttırmak için müşterek menfaatli işlere teşebbüs eder. Diğer taraftan birliğini arttırmak ve seciyesini taayyün ettirmek için kendi üzerinde müessir olur.

Bu tesirlerde acaba bir terakki var mıdır? M[ösyö] Giddings’e göre terakki cemiyetin iyi tesmiye edilen birtakım gayelere doğru bir tekâmülü olduğundan içtimai cihetlere bu mahiyette bir gaye verebilmek için behemehal kıymet hükümleri icap eder. Kıymet hükümleri ise fertten ziyade şahsiyetin iktisap edebileceği bir şey olmak hasebiyle terakkinin derecesi cemiyetteki fertlerin şahsiyetinde ilerlemeleriyle mütenasip [orantılı] olmak lazımdır.

Eski Yunanlılarda insan cemiyetin mahsulü idi. 16. asrın Reforma’sından itibaren yetişen içtimai nazariyeciler [teorisyenler] ise bilakis cemiyeti ferde tabi kılmak temayülünde bulundular. M[ösyö] Giddings’in nazarında bu temayüllerin ikisi de isabetsizdi. Çünkü ferdi cemiyetten, cemiyeti fertten ayırmak imkansız bir tecrübe idi. Hakikat-i halde birbirinden ayrı veya birbirlerinin zıddına değil birbirleriyle kabil-i izahtırlar. Vakıa insanın teşekkülünde tabii ıstıfa [doğal seçim] ve içtimai icbarın pek büyük bir hissesi olmakla beraber sadece mutavi [itaatkar] ve münfail [edilgen, pasif] olmayan bu mahlukun her türlü vukuata göğüs veren ceht ve faaliyetlerinin hissesi de az değildir. Tabiata olduğu kadar cemiyete de intibak etmek zarureti bu mahlukunu kendine

bir zeka ve seciye yapmaya mecbur ettiğinden, bu zeka ve seciye onun en kıymetli bir mameleki [melekesi, yeteneği] olmuştur. Bu itibarla asıl gaye ne fert, ne cemiyet olup bunların her ikisi de müşterek menfaate müteveccih bir zeka ile müşterek kıymetlere müştak bir seciyenin iktisabıdır [kesp edilmesidir, kazanılmasıdır]. Gerek cemiyet ve gerek fert bu şahsiyete vusul [ulaşmak] için birer vasıttan ibarettirler. Cemiyetin bizatihi bir gaye olması kaziyesi [önermesi] abestir. Cemiyet bir gaye değil, bir lüzum ve zarurettir. Vazifesi ferдин şahsiyetini inkişaf ettirmekte bir vasıta olmasıdır. Ve filvaki bu vasıta, arz edilen şahsiyete bütün vüsatıyla [genişliğiyle] kavuşturacak en müessir [tesirli, etkili] ve zaruri [zorunlu] bir vasıttır. Fakat bu vasıta ile teşekkül eden şahsiyetlerin de cemiyete mütekabil [karşılıklı, karşılık niteliğinde] tesirleri vardır. İçtimai hayat işte bu mütekabil tesir ve intibaklarıdır [uyumlarıdır] ki daha muaddal [ayarlanmış] ve daha ince bir taazzuva [uzuvlaşmaya, branşlaşmaya, örgütlenmeye] doğru gider.

Terakki haddi zatında kudretin safil [sefil, düşük seviyeli] bir tavrının âli [yüce, yüksek seviyeli] bir tavra tahavvülünden [dönüşmesinden] başka bir şey değildir. Diğer bir tabirle terakki, daha basit, daha iptidai bir tavrın daha muaddal, daha müteazzıv [uzuvlaşmış, organize, örgütlü] bir tavra geçmesidir. Kudretin bu vasi [geniş] hareketinden beşer şahsiyeti de hariç değildir. O da aynı istikamette tahavvül eder. Bu tahavvülün en büyük amili cemiyettir.

Fazla olarak terakkiye ammenin hissi de inanıyor. Yalnız bu itikat bile başlı başına içtimai bir kuvvettir. Çünkü ef'âlimizin [fillerimizin] saiklerinin bir membaidir [kaynağıdır]. İçtimaiyat ilmi, terakkinin ne olduğunu gösterebilirse de terakkiyi hasil edemez. Terakkiye iman her türlü iyileşme teşebbüslerinin elzem bir rüknüdür. İçtimaiyatın vazifesi cemiyetin hareket şartlarını kestirmek ve bunların akli bir hale konulmalarına yardım etmektir.

Her cemiyet ister istemez hareket eder. Şu kadar var ki cemiyetin muayyen bir zamanda sahip olduğu kuvvet nihayetsiz olmayıp muayyen miktarda olduğundan cemiyet terakki ediyor, yani sahip olduğu kudretlerin mecmuunu arttırıyorsa bunu tabiatta mevcut kudret hazinelerinden ceht ile kazanmakla temin ediyor. Demek ki terakkide ceht lazım geliyor. Başka bir tabirle her terakki kendi sarfiyatıyla meşrut ve sarfiyat da terakki ile mütenasiptir. Mamafih bu demek değildir ki sarfiyat hakiki kazanç nispetinde artacaktır. Böyle olmadığı içindir ki cemiyet hakiki kazanca ermek için kendisine fedakarlıklar tahmil eder. Yine bunun içindir ki her terakkinin masrafı evvela, yerine daha iyisi ikame edilmek için ilga edilmiş eski münasebet-i menfaat ve faaliyetler manzumesinin zayıyatıyla ödenir. Bir de terakkinin görünebilen yegane safhası olan içtimai faaliyetin artması yeniden intibak imkanlarını içtimai bir inhilali müntec olacak derece aşabiliyor. İşte bunlardan dolayıdır ki çok sıkıntılar çekilmeden terakki olmaz. Ve her terakki içtimai bir yıkım tehdididir. Mesela

afyonun ilgısıyla temin edilecek içtimai bir terakki aynı cemiyette iktisadi bir musibete sebep olur. İşte cemiyet daha bu kesin gayelere ancak böyle emek ve sıkıntılara katlanmak sayesinde çıkabilir.

Yalnız vakalar sarih bir tetkikten geçirilirse görülür ki terakkinin ağır borcunu ödeyenler cemiyetin bila-tefrik bütün azaları değildir. Hakikat-i halde bu borcu ödeyenler terakkiye en az müstaid olanlarla umumi menfaate en az faydalı bulunanlardır. Mesela 19. asır başlangıcındaki Sanayi İnkılabı milyonlarca ameleyle alıştıkları işleri değiştirdi. Bunlardan birtakımı yeni vaziyet karşısında ne yapılacağını bilerek mutad iş çemberlerinden kurtulup fabrikalarda çalışmaya gittiler. Fakat bunlar arasında birçokları da intibak etmesini bilmediler. Vaki olan terakki karşısında apışıp kalarak işsizlik, hastalık hatta açlığa mağlup oldular. Fakat Sanayi İnkılabı halkın umumi heyeti için hakiki bir terakki oldu. Büyük ekseriyet yeni vaziyetten istifade etti. Bunun en müspet delili nüfus tezayüdü oldu. 1751'den evvel yüzde üç, 1781'den evvel yüzde altı olan nüfus tezayüdü 1811 ve 1821 seneleri arasında yüzde on dörtten yüzde on sekize kadar çıktı. Bu terakkinin masrafını sadece bir ekalliyet ödedi.

M[ösyö] Giddings'e nazaran firesiz terakki olmaz. Her terakki cemiyette bir ekalliyeti mutlaka fakir düşürür. Bunsuz terakki olmaz. Çünkü fakirliği dünyadan kaldıracak şerait aynı zamanda hayatta evvela cemiyet, sonra da ferde nihayet verir. Müsavat fakirlikten daha büyük bir tehlikedir. Fakirlik bi'n-nisbe tahfif olunabilirse de izale edilemez. İzale edilir, fakat hayatla birlikte.

Herhangi şekilde olursa olsun bir nevi esaretin cemiyette temadisi [sürüp gitmesi] mukadderdir. Bir vaktin şahsi esareti zamanımızda iktisadi esarete munkalip olmuştur. Vakıa insan artık satılamaz, fakat insan hayatını sermayedarlara kısmen satmakla kendi kendini esir yapar. Bu akıbeti sermayedar sınıfın hırs ve tamahına atfetmek iktisadi ve içtimai yalancılıkların dokuduğu bir bezdir. Proletaryayı vücuda getiren hakiki sebep cemiyet için artık bir kıymeti kalmamış tarz-ı istihalden sonra da bu müstahsil sınıfın devam etmesidir. Bunun en bariz delili ev dikişçiliğidir. Bu işle geçinmeye devam eden kadınlar aldıkları asgari ücretlerle sefalet mahkumdurlar. Çünkü istihsalin bu nevi artık iktisadi bir kıymetten mahrumdur. Bu netice tamim ve bütün tarihte tahkik edilsin, görülecektir ki esir işçiler varsa bunların vücudu içtimai bir insafsızlığın neticesi olmayıp cemiyetin bunları başka surette istihdam etmek vasıtasını bulamamış olmasındandır.

Bu mütalaalara istinadendir [dayanılaraktır] ki M[ösyö] Giddings, sosyalizmin teklif ettiği ilaçlara hiç itimat etmez. Sosyalizmin hiçbir şeklini istisna etmeksizin hepsini birden istisnasız mahkum eder. Bu müellife göre sosyaliz-

min büyük kabahati terakkinin harabîsini [harap oluşunu] badi olacak [sonuç verecek] bir müsavâtı [eşitliği] istihdaf etmesidir [hedeflemesidir].

Sosyalizme bu derece muhalif olan müellif acaba yegane ümidi yularsız bir fertçilikte mi buluyor? Başka bir tabirle “Bırak yapısın!” nazariyesi içtimaiyatın son sözü müdür? Hiç değil. Bizim ef’âlimize [fiillerimize, eylemlerimize] kumanda eden insan ırkı şuuru vardır. Cemiyetteki kudret yekunu çoğaldıkça içtimai borçlar tediye edilmek lazımdır. Cemiyet, düşmüş sınıfların tali’ini [talihini] iyileştirmekle terakki manialarından birini yıkmış olacağı gibi bu sayede ıstırapların daima ilerlemekte olan içtimai muvazeneyi kırarak bir dereceye gelerek içtimai bir tereddidi isticlab etmesine mani olur. Servet ve medeniyet terakki edince cinayet, intihar ve deliliklerin de o nispette artacağı itirazında bulunulmasın. Bu vakıalar terakkinin mevcudiyetini değil bilakis terakkinin seri [hızlı] olduğu nispette masraflı ve fireli olduğunu ispat eder. İçtimai fiil hususunda devlet ve fertlere şu altı vazife terettüp eder.

1- Cemiyetin bu kesin gayelerini safil ve fani menfaatlere asla feda etmemek.

2- Şehirlerde toplanmakla mücadele ve kırlara avdeti teshil etmek.

3- En yüksek tipte iktisadi bir yaşayışa (konfor, keyfiyet, ve ilh. itibarlarla) tekbül edecek bir istihsale müsait bir tarzda istihlaki idare etmek.

4- Bazı kıtaları fazla yükleyecek bir akıbetten sakındıracak ve bin-netice fakr ve sefaleti azaltacak bir surette beynelmilel muhacereti akilane tanzim etmek.

5- Tahsili mecburi kılmak ve terbiye usullerini en yüksek bir mükemmeliyet derecesine götürmek.

6- Kadın olsun erkek olsun kendi iradeleriyle işsiz duranları esaret altına almak.

Görülüyor ki bu Amerikalı içtimaiyatçı cemiyetin ideal veya sırf akli bir tarzda inşası ile asla meczup değildir. Tatbiki içtimaiyatı baştan aşağı Anglosaksonlarda hakim olan ampirizmden mülhemdir. Çünkü bu ırk hemen daima yeni baştan yapmak sevdasında olmamıştır. Onun galib-i zevk endişesi müşahhas ıslahatçılıkta [reformculukta] toplanır. Müellif tatbiki içtimaiyatta liberalizmi tercih etmiş görünüyor. Yalnız bu gidişte daha az tesadüf ve biraz daha fazla akıl tavsiye ediyor.